

Kökünü Kökünü tarihin karanlık çağlarından aldığına inandığımız ve ilk yazılı örneklerini -tercüme kırıntıları hâlinde de olsa -Milâttan çok önceki yüzyıllara dayanan eski Çin kaynaklarında bulabildiğimiz² Türk halk şiirinin değişik kanallardan bugüne kadar geldiği ve çok geniş bir coğrafya alanı üzerinde çeşitli türlere ayrılmış olarak yaşadığı bir gerçektir. Ancak, yurdumuzda çok yeni sayılabilecek ilmî halk edebiyatı araştırmaları, henüz Türk halk şiirini biçim yönünden bile sağlam ve ortak ölçülere dayanan bir sınıflandırmaya sokabilecek seviyeye erişemediğinden, bu alandaki zengin örneklerin içyapıları konusu üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir.

Bir sınıra kadar tabii karşılanması gereken bu ihmâlin yanı sıra, Türk halk şiirini kalıplaşmış bir takım mazmunlarla dolu ve çoğu anlamsız mısralardan kurulu bir tekrarlar manzumesi olarak görenlerin³ haksız veya aceleye gelmiş kararları karşısında tavır almanın ve milletimizin düşüncelerini, duygularını, içtimaî gerçeklerini dile getiren bu biçimlerin özüne inmenin zamanı gelmiş, geçmektedir.

Bu noktadan hareketle Türk halk şiirine yöneltilecek üstünkörü bir bakış bile, onun şaşırtıcı ölçüde sağlam bir anlam örgüsüne sahip olduğunu ve bu dalda çalışanların doldurma mısra deyiş geçtikleri birçok dizinin yerli yerine oturtulmuş birer şiir unsuru olduğu gerçeğinde karar kılacaktır.⁴

Buna bir örnek vermek gerekirse, Ege bölgesindeki Türkmenlerin semah adını verdikleri bir türküden aldığımız aşağıdaki dörtlükte geçen ilk iki mısra, dikkatsiz bir bakış açısından doldurma mısra damgasını yemeğe mahkûm görünmektedir:

*Elmanın irisini yüke tutarlar,
Çürük çarığını yabana atarlar,
Kız ile gelini bir mi tutarlar?
Ben seni kız iken seven oğlanım.*

Ancak, bu dörtlük bir bütün hâlinde gözden geçirilirse, güçlü bir çağrışım zinciri içerisinde belli bir merama yöneldiği ve elma motifine bağlı tercihin kız ile gelin arasındaki tabii farkla gizli bir benzetme anlayışı içerisinde denkleştirildiği anlaşılabilecektir.

Daha çok manilerimiz için söz konusu olan doldurma mısra dedikleri unsurun çok geniş bir çalışmaya malzeme olacak ölçüde zengin ve bir o kadar da anlam yüklü olduğu bir gerçektir.

*Ateş düştü mangala
Zülûf döndü çengele
Sen orada ben burda
Nasıl bende can kala*

mânisindeki ilk iki mısra, bir anda sağlam bir anlam ve ifade örgüsünden yoksun görünebilir; fakat, bu mânîyi dikkatle gözden geçirsek, birer nesne adı olan mangal ve çengel ile bir can ve bu candaki ateşli duyguyu sürekli olarak kurcalayan ayrılık acısı arasında ince bir uyum (tenasüp) sanatı bulabiliriz.

Bu küçük tahlil bile, bize çok basit gibi görünen Türk halk şiiri örneklerinin, insanın dış dünyası ile iç dünyasını sanat ölçüleri çerçevesinde birleştiren, karşılaştıran veya çatıştıran; bir başka deyimle, maddî ger çeklerle psikolojik gerçekleri sanat potasında kaynaştıran parçalar olduklarını gösterecektir.

Meseleye bir başka yönden girersek, doğrudan doğruya yaşanan hadiseleri işlemeye yönelmiş halk şiiri örneklerinin sayısı bir çırpıda sayılabilecek kadar az değildir.

Savaşlar, ölümler, göçler, tabii afetlerle ilgili destanlar, ağıtlar ve benzeri türdeki şiirler, Türk dünyasının dört bir yanında yaşamakta ve üremektedir.

1* Bu yazı merhumun terekesinden alınmış ve Metin Özarslan tarafından yayına hazırlanmıştır.

2 Muhaddere N. Özerdim, "Sinolojinin Türkiye'de Yeri ve Önemi", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 267.

3 Çağdaş Türk edebiyatına yönelen dergilerimizdeki çeşitli makalelerde bu tür yorumlarla sık sık karşılaşılmaktadır.

4 Seyfi Karabaş, "Mânilerde Nitelemeler ve Eylemler", *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 323, Haziran 1976, s. 7675.

Bunlar arasında duygululuğa ve sübjektif ölçülere en yatkın tür olması gereken ağıtlar çerçevesindeki bazı örneklerin şaşırtıcı bir biçimde gerçekçi ve objektif ölçülere dayandığını görmek ilgi çekici bir kültür hâdisesidir. Ürgüp yöresinde yakılan ve radyo repertuarlarına iki dördlük hâlinde geçen aşağıdaki ağıt, bu yönden üzerinde durulması gereken değerli bir vesika niteliğinde görünmektedir:

*İlk akşamdan yüklediler göçümü,
Bilen bilmeyene desin suçumu.
Babamın evine geldiğim gece
Ben ağlarım, yavrum çeker içini.*

*Hâki pantolona dar demedin mi?
Talime gidende zor demedin mi?
Azrail gelende canın almağa
Sılada nazlı yar var demedin mi?*

Bu ağıtın kim tarafından ve nasıl bir hâdise üzerine yakıldığını anlayabilmek için ayrı bir derlemeye girişmek gerekmemektedir. Zira, bu iki dördlükte yukarıdaki soruların cevabı özlü bir biçimde kendiliğinden verilmektedir. Kocasını askerde öldüğü için kucagındaki yavrusuyla baba evine dönmek zorunda kalan bir gelin tarafından yakıldığı anlaşılan bu ağıttaki en ilgi çekici nokta, bir Türk kadınının, sebebi ne olursa olsun, ölen kocasının kaybından çok kendi durumuna üzülecek ölçüde gerçekçi bir psikolojik yapıya sahip olduğu hususudur.

Günümüzde, eski ozanlık geleneğini yaşatan ve daha çok Doğu Anadolu bölgesinde kümelenen âşıklarımızla yaptığımız mülâkatlar, üzerinde durduğumuz konuya dayanak olabilecek nitelikte değerli bilgilere sahip olmamızı sağlamıştır.

Küçüklüğünde geçirdiği bir hastalık yüzünden gözlerini yitiren Tortumlu Âşık Mustafa Ruhanî'nin, "En güzel deyişlerini ne zaman yaratırsın?" şeklindeki sorumuza verdiği cevap ilgi çekici olmuştur:

— "Birinin şerrine uğradığım veya birine borçlu olduğun zaman..."

Ruhanî'nin bir deyişinden aldığımız aşağıdaki dördlük, onun kara dünyasını böyle bir psikolojik atmosfer içerisinde dile getirmiş olsa gerekir:

*Âşığım, çektiğim ahtır, amandır,
Bu ne gün, ne saat, hangi zamandır?
Âleme tabiat çayır, çimendir;
Bana dağlar, taşlar, düz kara kara.*

Sık sık, "âşıklar bayramı" adı ile düzenlenen törenlerde veya radyoevlerinin soğuk kubbeli stüdyolarında, kendilerine ayak verilmekle yarıştıran âşıklarımızın doğuştan söyleme (irtical) güçlerini sınamanın ne ölçüde faydalı, ne ölçüde zararlı olduğu, ayrıca tartışılmaya muhtaç bir konudur. Ancak, bu tür meclislerde zaman zaman altın madalyalar kazansa bile, zaman zaman da bir teşekkürle uğurlanan âşıklarımızdan Çıldır Şeref Taşlıova'nın zatürre teşhisiyle yattığı bir döşekte söylemiş olduğu aşağıdaki deyiş, Türk halk şiirinde geçen birçok motifin yapmacık bir duygulanış içerisinde doğmadığını ve halk şiiriyle onu yaratan, yaşatan kişiler arasında gerçeklerden örülmüş bir bağın var olduğunu gösterecek güçtedir:

*Aziz dostum, çok hastayım bu günler;
Hekimler her yanın yıkık dediler,
Yüreğim çarpıyor, vücudum inler;
Bir de akciğerin çekik dediler.
Men ezzinem⁵, bu halı,
Yedi nakış bu halı,
Ancak dert çeken bilir
Bende olan bu halı.*

5 "Ben azizinim" şeklindeki bir sözden değiştiği tahmin edilen Kars yöresindeki bayatilerde açıcı unsur olarak sıkça kullanılmaktadır.

Dudak kuru, dilde ezildi sözüm,
Susmuş telli sazım, ıslanmış gözüm,
Ayağa kalkamam, tutmuyor dizim;
Her bir yanın kırık dökük dediler.

Men ezzinem, bu güne,
Geldi zaman bugüne,
Felek el üne düşse
Onu sallam bu güne.

Şeref'e bu kader gör neler yapmış,
Gönül suyu almaz, yolundan sapmış,
Hayat tezgâhının ipliği kopmuş;
Vazife yapmıyor mekik dediler.

Men ezzinem, bu yara,
Su akıyor bu yara,
Beni namert söz vurdu;
Öldürmezdi bu yara.

Konuyu bir sonuca bağlamak gerekirse, yukarıda da yer yer üzerinde durduğumuz gibi, Türk halk şiiri, kazanç veya sağlamak peşinde olmayan kişiler tarafından yaratıldığı için gerçekleri işlemek, gerçekçi olmak zorundadır ve eldeki örneklerin çoğuna bakılırsa bu yöndeki sağlam karakterini günümüzde de korumaktadır.

Dudak kuru, dilde ezildi sözüm,
Susmuş telli sazım, ıslanmış gözüm,
Ayağa kalkamam, tutmuyor dizim;
Her bir yanın kırık dökük dediler.

Men ezzinem, bu güne,
Geldi zaman bugüne,
Felek el üne düşse
Onu sallam bu güne.

Şeref'e bu kader gör neler yapmış,
Gönül suyu almaz, yolundan sapmış,
Hayat tezgâhının ipliği kopmuş;
Vazife yapmıyor mekik dediler.

Men ezzinem, bu yara,
Su akıyor bu yara,
Beni namert söz vurdu;
Öldürmezdi bu yara.

Konuyu bir sonuca bağlamak gerekirse, yukarıda da yer yer üzerinde durduğumuz gibi, Türk halk şiiri, kazanç veya sağlamak peşinde olmayan kişiler tarafından yaratıldığı için gerçekleri işlemek, gerçekçi olmak zorundadır ve eldeki örneklerin çoğuna bakılırsa bu yöndeki sağlam karakterini günümüzde de korumaktadır.

Oğul

◆Âşık Muhsinoğlu

Bizim de sevdadan haberimiz var
Bizim de bahtımız çiziktir oğul
Şükür ki gidecek bir yerimiz var
Dünyanın düzeni bozuktur oğul

Dolaştım hayalen tüm kâinatı
Bilmedim yaşamak denen sanatı
Düşmanın sayısı dostun üç katı
Vaziyet bir hayli naziktir oğul

Gün oldu kanlı yaş döküp ağladım
Harşit çayı gibi coşup çağladım
Bütün umudumu sana bağladım
Babanın yüreği eziktir oğul

Muhsinoğlu'm sözü tele verirsin
Kafiyeyi alır sele verirsin
Ömür yaprağını yele verirsin
Yazıktır vallahi yazıktır oğul